

APROPÓ

Kármán Marianna

AZ ÍRÁSTUDÓK ÁRULÁSA

Betekintés az afrikaiirodalom-kutatás világába

Lassan húsz éve, hogy Afrika irodalma újra elveszett a szemünk elől a kontinens oly régóta megszokott sötétségébe burkolózva. De mit is tehet az érdeklődő olvasó, ha afrikai irodalmat akar olvasni?

Sietve egy könyvesboltba tart, ahol hasonlóan az arab irodalom problémájához, találhat egy-egy divatos témát felkapó, ponyvairodalomnak számító könyvet, melyek azonban ritkán vetnek fel tényleges – vagy helyesebben szólva az afrikaiak számára is valós, jelentős – problémákat. Természetesen kivétel ez alól a már ordítóan fájdalmas helyzetek bemutatása, ami már elég sokkolónak és kelendőnek bizonyul ahhoz, hogy kiadható legyen.

De hadd mondjak egy-két példát a szex és vér kimeríthetetlen témaköréből. Ha már szex, akkor ideális példa Corinne Hofmann regénytrilógiája (*Afrikai szeretők, Visszatérés Afrikába, Búcsú Afrikától*), mely kísértetiesen hasonlít a végtelen számú szaúdi hercegő és muszlim férjeik által meggyalázott nyugati feleség önéletrajzi regényéhez. Sikerhajhászó stílusban erősíti meg a negatív sztereotípiákat a *maszáik*-ről (népszerűbb, de pontatlan formában a maszájokról). Az ilyen típusú könyvek a másik kultúráját felületesen ismerő és kezelő nők alkotásai, a romantikus regények szégyenei.

Ishmael Beah regénye pedig – hogy legyen példánk a vérre is – egy továbbra is népszerű témát vet fel, de ő sajnos nagyon pontosan és hitelesen mutatja be azt. *Gyerekkatoná voltam Afrikában* című könyvében az afrikai – az ő esetében a Sierra Leone-i – gyerekkatonák brutális világát, szörnyű sorsát írja le.

Ez a pár könyv az elmúlt néhány év legutolsó termése a könyvpiacra. Ez lenne ötvennégy ország irodalmának hiteles tükre?

Gondolhatnánk mindezt látva, hogy az afrikai irodalom valószínűleg még csak születőben van, most bújjuk ki a tojáshéjből. Vagy Afrikában nincs is egyetlen jó író sem. Sőt! Mit író?! Hiszen „ezek” biztos ír-

ni sem tudnak. A zebbrák és oroszlánok mellett a kunyhókban pedig természetes, hogy nem születnek Petőfik. Nem szeretném közvéleménykutatásban feltenni ezt a kérdést: olvasott-e már afrikai irodalmat? Vajon miért találkozhatunk napjainkban olyan kevés afrikai irodalommal a könyvesboltokban? Valószínűleg a fentiekhez hasonló elképzeléseket kapnánk.

Folytassuk tovább azonban az olvasói kutakodást, hiszen egy meglehetősen fondorlatos olvasó minden bizonnyal itt még nem hagyná annyiban a keresést. És az első antikvárium ajtaján benyitva bizony érdekes kép tárulna elé: a polcokon nem egy afrikai szépirodalmi alkotás várna rá. Itt már nem lehet megállni. Nem szabad véget vetni a kutatásnak. A kíváncsi olvasó leveszi az egyik könyvet a polcra, leporolja csaknem érintetlen, alig töredezett fedelét, és a címlapon rámeredő ismeretlen, de mégis gyanúsán afrikai hangzású név bővületében a következő oldalon egy évszámot lát a fordító neve mellé nyomtatva, mely körülbelül tizből nyolcszor az 1975 és 1990 közötti időszakra esik.

1932-ben született az a magyar irodalomtörténész, akinek munkássága fémjelzi ezt az időszakot. Aki kétségtelenül nem egymaga indította el ezt az áradatot, de mindenképpen a legnagyobb jelentőségű munkát hagyta maga után. Az 1950-es évek végén az elsők között publikált afrikai irodalmakról, és naprakészen vezette be olvasóit az akkori afrikai irodalmak életébe, problémáiba és világába. Nemcsak az afrikai irodalmakról írt, hanem afrikai irodalmakat is fordított. Munkásságának tetőpontját pedig *Az afrikai irodalom kialakulása és fejlődése napjainkig* című irodalomtörténeti munka jelentette, melynek jelentőségéről sokat elárul az is, hogy német nyelven is megjelent.

Keszthelyi Tibor¹ működésével kezdődött és halálával ért véget Magyarországon az afrikai irodalomkutatás és az afrikai irodalmak publikálása. Ez alatt az időszak alatt csaknem száz műfordítás jelent meg (ami a kötetek számát illeti, és nem a folyóiratokban közölt rengeteg művet). Természetesen ez sem mutatja hüen, hogy hány jelentős munka születik nap mint nap a fekete kontinensen, de az akkori afrikai irodalmakat kutató kis csapat különleges érzékkel, megfelelő háttértudással és ismeretekkel válogatta ki a kor jelentős íróinak legkiválóbb munkáit.

1 Keszthelyi Tibor (1932–1993) irodalomtörténész, műfordító és író. Helon László álneven írta saját műveit. Magyar nyelvű afrikai irodalomtörténetének német nyelvű kiadása *Afrikanische Literatur, Versuch eines Überblicks* címmel, tíz évvel a magyar nyelvű publikálása után, 1981-ben jelent meg Berlinben.

Keszthelyi Tibor, Karig Sára² és Füssi Nagy Géza³ már azok közé az irodalomkutatók és műfordítók közé tartoznak, akik nem gazdagítják tovább munkáikkal olvasói világunkat, de számos más irodalomtörténész és műfordító él ma is, akik akkor aktívan foglalkoztak, foglalkozhattak afrikai irodalmakkal.

De mi történt napjainkban a magyar afrikai irodalom-kutatókkal? A rendszerváltás után kicsit meglepő és rossz ízű leírni ezt, de az afrikai irodalmak esetében tény, hogy a kommunista „termelési terv” a harmadik világ irodalmának kutatására pozitívan hatott ki, így lehetőséget biztosítottak az afrikai irodalmak kutatására, hiszen fontos volt, hogy a szocialista országok közé felzárkózva mi is foglalkozzunk ezzel a témával: tehát megjelentek könyvek, kritikák, tudományos művek. A rendszerváltás után – éppen akkor, amikor a nemzetközi Afrika-kutatás kezdett kiforrni és egy új korszakot teremteni – Magyarországon az érdeklődés elfordult Afrika felől. Az afrikai irodalmakkal foglalkozó kutatók pedig a témához köthető egyéb (angol, francia, portugál stb.) tanszékeken merültek el más, hazai szemszögből népszerűbb és érdekesebb témákban.

De nem feltétlenül a politika az, ami megakadályozta ennek a tudományágak kialakulását, hanem a könyvek iránti érdeklődés megváltozása is. És minden bizonnyal még számos ésszerű érvet találhatnánk arra, miért is hallgattak el Afrika dobjai hazánkban.

Fiatal kutatóként sajnos nem lehet olyan rálátásom az afrikai irodalmak egészére, mint a nagyoknak, de engedjék meg, hogy kutatási területem példájából kiindulva egy halovány képet fessek arról, hová haladt el mellettünk a nemzetközi afrikai irodalom-kutatás és az afrikai irodalom iránti érdeklődés.

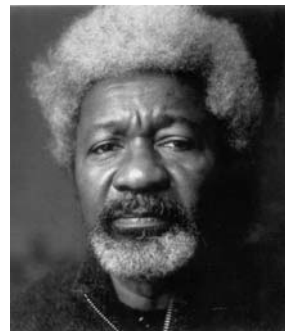
Keszthelyi Tibor és társai idejében születtek az afrikai irodalmak. Akkoriban vívták ki függetlenségüket az egyes afrikai országok, akkoriban fogalmazhatták meg először problémáikat, mutathatták be hét-

2 Karig Sára (1914–1999) szociáldemokrata politikus, a II. világháború idején zsidó gyermekeket és angol hadifoglyokat ment, az 1947-es kékcédulás választások egyik leleplezője (ezért 1948-ban ítélet nélkül a vorkutai kényszer-munkatáborba zárták), 1957-től az Európa Könyvkiadó, 1986-tól az Új Tükör szerkesztője, költő, műfordító.

3 Füssi Nagy Géza (1945–2008) Afrika-kutató, az ELTE Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék Afrikaisztikai Oktatási programjának vezetője, a Magyar Afrika Társaság *Africana Hungarica* című szakfolyóiratának alapító szerkesztője, műfordító.

köznapi életüket, világukat szabadon az afrikai írók, és akkor született meg Európában is az afrikai irodalom-kutatás.

Nigéria 1960 októberétől független ország. Bár korábbi időkből is datálhatunk nigériai irodalmi alkotásokat, ez az évszám mindenképpen sorsdöntő jelentőségűvé vált ennek a nagy országnak az irodalmában. Az európai irodalomkutatók nagy erővel vetették bele magukat az egyes művek elemzésébe, kritikájába, és ebben mi, magyarok is igyekeztünk tartani a tempót. 1990-ig számos nigériai író – Wole Soyinka, Chinua Achebe, Christopher Okigbo, Buchi Emecheta – művét olvashattuk. Majd következett a csend.

Wole Soyinka

Mára ezek a szerzők klasszikusnak számítanak hazájukban. Soyinka 1986-ban megkapta az irodalmi Nobel-díjat, egyetlen fekete-afrikai szerzőként mind a mai napig, és neve meghatározóvá vált nemcsak a nigériai, de az egész afrikai irodalomkutatás számára. Itthon mégis mindössze három kötet jelent meg óriási életművéből – mindegyik 1987 előtt.

Míg az európaiak lerakták az afrikai irodalom-kutatás alapköveit, az afrikaiak is folyamatosan csatlakoztak ehhez a munkához. Először a nyugati (amerikai és európai) egyetemeken dolgoztak együtt az európai tudósokkal, elsősorban az ő módszereiket követve, majd elsőként Nigériában jöttek létre nagyobb kutatócsoportok, ahol európaiak és afrikaiak együtt dolgoztak az afrikai irodalmak és irodalomkritika megszületésén.

Buchi Emecheta

Nigériában, az egyetemeken időközben megjelent az első nigériai irodalomkutatói generáció, akik értékelni és elemezni kezdték klasszikusaikat. A korábbi európai és amerikai kritikával szemben bennük végre megismerhetjük az afrikai visszhangokat is az afrikai irodalmakról. Míg az európai kutatók elsősorban az európai mintákat keresték, európai módszerekkel elemezték az afrikai munkákat, addig az afrikaiak másképp látták saját íróik alkotásait.

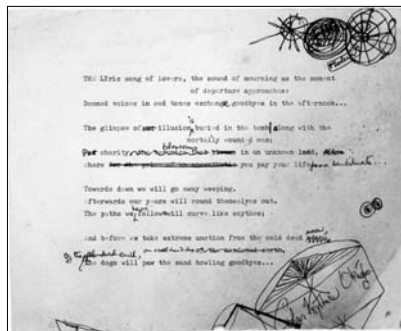
Idén nyáron személyesen is megtapasztalhattam, hogyan folyik Nigériában az afrikai irodalom-kutatás, milyen témákat vetnek fel az ottani egyetemeken dolgozó kutatók, miért tartják jelentősnek fent említett, klasszikus szerzőiket, és mi az, amiért egy európai kutatónak tényleg olyan nehéz megértenie, megéreznie az afrikai gondolatvilágot.

2008. július 3-tól július 6-ig került megrendezésre a nigériai Ibadanban az Afrikai Irodalmak Nemzetközi Konferenciája (International Conference on African Literature). A valójában háromnapos konferencián megdöbbenve tapasztaltam, hogy csak nigériai előadók jöttek el, és jómagam voltam az egyetlen európai. Sajnálatos módon a nigériaiakon kívül csak egy dél-afrikai irodalomkutató volt még jelen, de mindenki más, még ha amerikai egyeteméről érkezett is, született nigériai volt. Így az a vágyam, hogy az európai szakirodalom szerzőit ne csak a könyvek lapjairól ismerhessem meg, nem teljesülhetett, azonban lehetőségem volt megismerni az igazi afrikai irodalomértelmezés módszertanát.

Miért is lenne mindez érdekes bárki más számára? Az európai irodalomtörténészek elsősorban filológiai vagy elvont elméleti vitákba feledkeznek az afrikai irodalmak halatán. Ilyen kérdések lebegnek előttünk: Mi is az az afrikai irodalom pontosan? Hogyan jöhetett létre? Kik lehettek a legfontosabb irodalmi minták a nagy európai kultúrkörből? Kényszeresen dokumentáljuk a tudományág minden egyes mozzanatát... A nigériai irodalomkutatók pedig saját létük problémáit próbálják meg kiérteni ezekből a munkákból. A konferencia után az előadásokat egy csokorba foglaló *Az irodalom mint alternatív történelem* cím, amely a konferencia ideit témáját idézte meg, tisztává tette gondolataimban azt, mit is jelent egy afrikai irodalomkutató számára országának vagy népének irodalma.

Chinua Achebe

Christopher Okigbo verskézirata

Ezek a doktoranduszok és doktorok, egyetemi professzorok nem azon elmélkedtek, hogy Wole Soyinka vajon alkalmazza-e a de Man-i ironia eszközeit munkáiban, hogy Chinua Achebe regénye a bahtyini dialóguselméleten alapszik-e. Nem keresték, hogy Soyinka drámáira Shakespeare vagy Brecht gyakorolt-e erősebb hatást, avagy Okigbónak kik lehettek a poétikai ideáljai. A legfontosabb az volt, hogy a nigériai nép hogyan emelkedhet felül súlyos problémáin, mit tanítanak a nagyok, milyen kiutat láttak, vagy ha nem láttak, miért lehetett ez így. A konferencia nem volt más, mint maró önelemzés, amely hol saját, hol az európaiak végzetes hibáit emlegette fel. Többmillió népek életben maradásáról, kulturális elhalásáról volt szó.

Mi lenne hát a nigériai írók és irodalomkutatók feladata? A nigériai népeknek még az oly nehéz gazdasági és politikai körülmények között is segíteni abban, hogy önmagukra találjanak, hogy felismerjék kulturális értékeiket, és mindezt a világ elé tárják. A nigériai népek és népcsoportok legnagyobb problémája a gyarmatosítás örökké kísértő szeleme, és a technikai fejlődés egyidejű léte és nemléte.

Nigériai utam során rájöttem, mennyire hiányzik az európai irodalomtörténelemből ez az erőteljes hivatástudat és egyben az afrikai irodalmak üzenetének helyes értelmezése. Hiszen nem az európai eszméket és formákat kellene keresnünk ezekben az irodalmakban, hanem az afrikait, és akkor olyan csodákra lelhetnénk, amelyek hozzásegítenének minket ahhoz, hogy egy igazi Afrikáról beszélhessünk, egy igazi Afrikát ismerjünk meg.

Bár az irodalmat nem szokás hiteles forrásnak tartani, általa mégis kevésbé homályos képet kaphatnánk Afrikáról, mint a ponyvaregények torz ábrázolásain keresztül. Ha Magyarországon majd nem Corinne Hofmann regényeit, hanem Soyinka önéletrajzi trilógiáját látjuk a könyvesboltok toplistáin, akkor mondhatjuk el, hogy valamennyire megismertük ezt a még mindig ismeretlen kontinentet.

Apropó Afrika bangjai – Irodalmi és kulturális előadás-sorozat minden hónap utolsó szerdáján a Magyar Írószövetség székházában

(A szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója)